

Patrick Faigenbaum i Joan Roca

BARCELONA VISTA DEL BESÒS

Fruit de la col·laboració entre un fotògraf i un geògraf, aquest projecte, realitzat entre el 1999 i el 2007, és un testimoni de l'última gran transformació de la ciutat centrada en el front marítim oriental, després dels Jocs Olímpics i més enllà del Fòrum de les Cultures Barcelona 2004. També és l'intent de traçar un "retrat urbà" des d'un punt de vista perifèric.

04.11.2017 – 04.02.2018

[LA VIRREINA]
CENTRE
DE LA IMATGE

Ajuntament de
Barcelona

Avinguda Diagonal en construcció, 2005

A principis del gener de l'any 1999, el fotògraf parisenc Patrick Faigenbaum va arribar a Barcelona amb l'encàrrec del crític Jean-François Chevrier de realitzar algunes fotografies per il·lustrar una conferència sobre Barcelona que comptava amb la intervenció de Joan Roca, geògraf i historiador de la ciutat. Aleshores, Roca era professor a l'Institut Barri Besòs, a més de dinamitzador destacat del Fòrum de la Ribera del Besòs, un espai de debat i confluència ciutadana que es reunia a l'institut. Aquest encàrrec s'emmarcava en un cicle de xerrades sobre ciutats organitzat per la Fondation pour l'Architecture, a Brussel·les. Així mateix, Chevrier va encarregar a Joan Roca que precisés al fotògraf quines imatges feien falta per a la conferència.

En aquell primer viatge, Faigenbaum va fer transparències en color i va fotografiar seguint les indicacions de Roca de la manera més fidel possible. El treball, en aquell moment, encara no tenia títol ni un programa elaborat i es va dur a terme de manera molt ràpida, en pocs dies. L'ús del format de 4 × 4 cm, més petit que el format mitjà habitual, responia a una raó pràctica: permetia muntar les imatges en marcs de diapositiva estàndard i mostrar-les amb un projector de 35 mm. La fotografia assumia d'entrada una condició estrictament funcional, instrumental.

El 27 de gener, Roca i Faigenbaum van fer una presentació del treball mitjançant diapositives al seminari «Des territoires», impulsat per Chevrier des de l'École Nationale Supérieure de Beaux-Arts (ENSBA) de París i, l'endemà, es va fer la presentació pública, amb Chevrier, a Brussel·les. El debat

va ser revelador per als participants, sobretot per la confluència inesperada i productiva de les trajectòries tan diverses de cadascun dels implicats: Roca, Chevrier i Faigenbaum. Des de les diferències, tots tres compartien interrogants comuns. El debat mantingut oferia raons per a la continuïtat: a Roca li obria la possibilitat d'experimentar amb aspectes sobre la representació de la ciutat, dins dels seus estudis sobre els models d'inclusió social en un context de transformació immobiliària accelerada i de qüestionament de les polítiques socials i, a més, de fer-ho obrint un diàleg amb altres ciutats; a Chevrier li permetia aprofundir en una investigació històrica sobre la fotografia i la ciutat, dins un context d'anàlisi sobre l'estatus del «document» i sobre les pràctiques col·laboratives i experimentals que fomentava en el seu seminari; a Faigenbaum, un fotògraf que s'autodefinia com a retratista, li eixamplava un camp des del qual donar continuïtat a la seva línia de treball basada en la idea de «retrats urbans», iniciada a Praga i a Bremen pocs anys abans.

Allò que s'havia iniciat de manera atzarosa, començava a prendre forma de projecte. L'objectiu era representar un procés de transformació urbà que afectava tot el front marítim oriental de la ciutat, no un barri concret o una comunitat específica. La realització de les fotografies va adoptar progressivament una metodologia fonamentada en els recorreguts a peu dels dos autors, així com en la discussió sobre les imatges realitzades. Faigenbaum es va trobar amb un programa de treball establert per Roca a partir del seu treball sobre la trajectòria històrica de la

Barcelona contemporània i, en particular, sobre la història dels barris del front litoral, i també sobre les necessitats expressades per les diverses associacions o entitats que es reunien al Fòrum de la Ribera del Besòs. Tot plegat transcorria en la singular conjuntura de la transformació urbanística després dels Jocs Olímpics de 1992 cap el Besòs, amb el complex comercial i de luxe de Diagonal Mar, amb les operacions impulsades arran el Fòrum de les Cultures Barcelona 2004 i a la zona de la Catalana, deixant de banda la Mina, així com les intervencions vinculades a l'obertura de la Diagonal pel Poblenou fins el mar i el projecte 22@, destinat a transformar el barri industrial del Poblenou en un districte de noves tecnologies i indústries culturals. Aquest conjunt d'intervencions comportava el sorgiment d'una gran zona de nova centralitat i de classes mitjanes i altes, precisament en una àrea amb una trajectòria històrica que des del segle XIX havia estat just la contrària: una zona industrial i de classe treballadora. En aquest context, el projecte de Faigenbaum i Roca obria la possibilitat de crear un document inèdit sobre un procés històric que calia qüestionar i representar.

Al maig del 1999, s'havia començat a publicar la revista *Des territoires en revue*, amb la funció de documentar l'activitat del seminari «Des territoires» i el procés de debat que culminaria en una exposició homònima. L'abril del 2000, la revista va dedicar la portada i les pàgines centrals a *Barcelone vue du Besòs* (Barcelona vista del Besòs), incloent-hi una selecció de fotografies i un text de Joan Roca en què

esbossava una breu història urbana de la Barcelona contemporània i dels barris industrials i de classe treballadora del litoral, des del Poblenou a la zona del Besòs. També hi apareixia un breu escrit de Faigenbaum que assenyalava la continuïtat amb el mètode de treball de Bremen, tot i que destacava, en aquest cas, un pla de desenvolupament precís elaborat per Roca: «En Joan tenia un pla de treball diari que tots dos procuràvem seguir i que era com un guió. Jo feia el paper de l'operador cinematogràfic, a qui un guionista realitzador li dona un marge per a la interpretació. Per a mi aquest marge era suficient, i l'interès estava en saber aprofitar les limitacions del guió. En el fons sempre m'he resistit tant al fragment com al mapa. Seguir un camí marcat i un relat informat em va bé.»

El mes de maig del 2000, el Fòrum de la Ribera del Besòs va publicar el manifest *Per un pla alternatiu de la Ribera entre la Ciutadella i el Besòs. Manifest de les entitats i dels ciutadans i ciutadanes que es reuneixen al Fòrum de la Ribera del Besòs*. El manifest reunia demandes ciutadanes dels barris afectats pel procés urbà de les operacions del 22@, de Diagonal Mar i de la zona del marge dret del riu Besòs a Sant Adrià, inclòs el projecte del Fòrum de les Cultures. Suposava implícitament una crítica a l'esdeveniment, entès com a símptoma d'unes polítiques municipals que prioritzaven la promoció de la «marca Barcelona» davant les necessitats socials i que, como en el barri de la Mina, quedaven en gran part desateses. La imatge principal era la d'una jove estudiant de l'Institut Barri Besòs vestida amb un jersei blau. La seva

Esperanza Martínez, Institut Barri Besòs, 1999

La Escocesa, antiga fàbrica tèxtil del Poblenou, maig de 2002
La rampla del mercat setmanal del Besòs, 2002

Habitatges de Macosa i torres del nou
Diagonal Mar en construcció, 2001

mirada a la càmera era una interpel·lació a l'espectador i als estereotips «heroics» establerts amb referència als barris de la perifèria.

Amb motiu del manifest i amb el suport de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB), el Fòrum de la Ribera del Besòs va convocar una roda de premsa que va tenir ressò en els mitjans impresos. La premsa destacava el caràcter innovador de les formes comunicatives d'aquesta protesta ciutadana: «Les protestes veïnals se sofisticuen», titulava la notícia un diari. Semblava que el manifest participava d'un context més ampli de transformació generalitzada de les formes clàssiques de protesta social a Barcelona. L'ús de les noves tecnologies i l'apropiació i la tergiversació de la propaganda institucional són un gir característic en les formes de visibilitat pública del conflicte social que molt aviat marcaria la irrupció dels nous moviments socials anticapitalistes o, en aquell moment, «antiglobalització», un gir que s'accentuaria durant els anys 2000 i 2001 amb les campanyes contra la cimera del Banc Mundial del juny del 2001.

L'octubre de l'any 2001 es va inaugurar l'exposició *Des territoires* a l'ENSBA. En aquesta ocasió es mostraven algunes fotografies de *Barcelone vue du Besòs*, tot i que Faigenbaum també en presentava algunes de París. Amb aquesta exposició es tancava una etapa del seminari impulsat per Chevrier i s'acabava la publicació de la revista *Des territoires en revue*, l'últim número de la qual servia com a testimoni o catàleg de l'exposició i incloïa una doble pàgina sobre *Barcelone vue du Besòs*. En aquell context es va produir

una segona intervenció de Roca i Faigenbaum en el seminari. Durant aquella sessió es va plantejar un debat sobre el paper dels retrats en el treball i en particular sobre la proximitat o distància de les imatges respecte dels subjectes —qüestió suscitada a partir de la imatge emblemàtica de la rampa del mercat del Besòs—, sobre la dimensió col·lectiva del treball i sobre com les imatges formalitzen un subjecte col·lectiu representat de formes diverses per l'Institut Barri Besòs, els estudiants i el Fòrum de la Ribera del Besòs, entre altres. Joan Roca va tancar el debat defensant la «distància mitjana» com la que millor pot permetre l'anàlisi satisfactòria dels fenòmens de mutació urbana i la producció d'una imatge de la ciutat distinta de les creades per la publicitat i la propaganda institucionals.

Després dels primers viatges de gener i desembre del 1999, Faigenbaum va tornar a Barcelona el maig del 2000, el juny i el juliol del 2001 i el maig i el juliol del 2002. Malgrat que tornaria a Barcelona per fotografiar l'any 2004 i, més tard, el 2005, el 2007 i el 2008, el nucli seminal de *Barcelona vista del Besòs* potser s'ha de situar en aquell període entre el gener del 1999 i la tardor del 2004. Després de l'exposició *Des territoires* l'any 2001, Faigenbaum va organitzar una mostra en la seva galeria de París, la Galerie de France, la tardor del 2002. L'exposició va ser la primera i, de fet, l'única presentació monogràfica d'aquest treball.

L'any 2004, poc després del Fòrum de les Cultures, *Barcelona vista del Besòs* es va presentar com a projecte en curs dins l'exposició *Com volem ser governats?*,

organitzada pel MACBA en diversos espais de la zona del Poblenou i el Besòs com a resposta a l'operació del Fòrum. Al llarg de tot aquell procés, les fotografies van circular de manera inhabitual a la vegada en el context artístic i en els mitjans de comunicació i militants.

El 2006 el MACBA va emprendre un projecte fotogràfic sobre Barcelona que posteriorment va donar lloc a l'exposició *Arxiu universal*, que es va presentar a finals del 2008. Faigenbaum va ser un dels artistes convidats a participar-hi, amb un encàrrec de retrats de les elits locals. Aquell encàrrec va fer que Faigenbaum viatgés novament a Barcelona amb un certa regularitat entre el febrer del 2007 i l'octubre del 2008. Tot i que aquests viatges estaven organitzats principalment per atendre el projecte del MACBA, Faigenbaum va tornar al Besòs per fotografiar allò que Joan Roca considerava com qüestions encara incompletes. Aquestes fotografies constitueixen les últimes imatges del projecte, que inclouen el conflicte de la fàbrica Can Ricart del 2005, que va capitalitzar en el seu moment el debat ciutadà sobre el llegat històric i el model productiu de la ciutat. Les imatges tardanes presenten una nova lleugeresa, s'organitzen també en petites seqüències o grups, però ja no com a imatges úniques i sintètiques.

És difícil determinar un final per al projecte, més aviat sembla que es percep com un procés d'evolució en què els dos autors observen situacions canviants. *Barcelona vista del Besòs* ha estat una idea inacabada (i inacabable), en el sentit que es tractava d'un instrument i un mètode de treball diferent, que propor-

cionava una anàlisi complexa i útil, per contribuir a la transformació de l'imaginari públic. La seva condició de projecte artístic és, d'alguna manera, una cosa addicional, una construcció retrospectiva; això fa que resulti difícil mesurar-lo amb les variables crítiques habituals. Al contrari, s'ofereix com un document *sui generis* de la transformació urbana de Barcelona en els inicis del segle XXI i posterior als Joc Olímpics, la funció de la qual era acompanyar un cicle d'experimentació política i institucional.

Barcelona vista del Besòs és un projecte realitzat en cooperació amb el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

La Virreina Centre de la Imatge
Palau de la Virreina
La Rambla, 99. 08002 Barcelona

Horari: de dimarts a diumenge
i festius, de 12 a 20 h
Entrada gratuïta

barcelona.cat/lavirreina
twitter.com/lavirreinaci
facebook.com/lavirreinaci